

УДК 371.134

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.42751

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

© В. Б. Броннікова

У статті розкрито роль самостійної роботи як важливої складової підготовки висококваліфікованого фахівця, особистості, здатної до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Визначено особливості організації самостійної роботи студентів у системі професійної підготовки, врахування яких сприятиме підвищенню результативності навчання, розвиватиме активність та самостійність як риси характеру

Ключові слова: професійна освіта, професійна підготовка, самостійна робота, організація самостійної роботи, самостійність, саморозвиток

In the article it was discovered the role of the self-educated work as the important component of the training of the highly skilled expert, personality which is able to self-development, self-education, innovatory activity. It was determined the peculiarities of the organization of the students' self-educated work in the system of the professional training, their consideration will promote the increasing of the effective education, will develop the activity and self-sufficiency as the features of the character

Keywords: professional education, professional training, self-educated work, organization of the self-educated work, self-sufficiency, self-development

1. Вступ

Основна тенденція сьогодення – стрімкі зміни в усіх сферах життя і діяльності людини, коли Україна стала активним учасником інтеграції до Європи в усіх галузях. Не стала винятком і освіта. Складні соціально-економічні проблеми в житті українського суспільства обумовлюють нові підходи до всіх ланок освітньої системи.

У таких умовах успішною і конкурентноспроможною буде людина, здатна до постійних змін, перекваліфікації. Тому основне завдання професійної освіти полягає у формуванні творчої особистості фахівця, здатної до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Вирішення цього завдання можливе не лише шляхом передачі знань в готовому вигляді від викладача до студента, а й за таких умов, коли студент сам зможе сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. Все це зумовлює суттєве посилення ролі самостійної діяльності студентів, спрямованої на засвоєння ними змісту навчання, набуття професійної компетентності.

2. Постановка проблеми

Реформа вищої освіти, що відбувається сьогодні, пов'язана за своєю суттю з переходом від парадигми навчання до парадигми освіти. У сучасних умовах ВНЗ повинен забезпечувати не лише систему загальноосвітніх і спеціальних знань, умінь і навиків студентів, але також розвивати і формувати у них потребу самостійно поповнювати і набувати знання.

У цьому плані варто визнати, що самостійна робота студентів є не просто важливою формою освітнього процесу, вона має стати його основою [1].

У таких умовах на перший план виходять проблеми підвищення результативності самостійної роботи студентів, розробки дидактично обґрунтованих під-

ходів до її проектування та організації, впровадження ефективних методів управління її виконанням.

Це передбачає орієнтацію на активні методи оволодіння знаннями, розвиток творчих здібностей студентів, перехід від поточного до індивідуалізованого навчання з врахуванням потреб і можливостей особистості. Посилення ролі самостійної роботи студентів означає принциповий перегляд організації навчально-виховного процесу, який має будуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати у студента здатності до саморозвитку, творчого застосування отриманих знань, способів адаптації до професійної діяльності у сучасному світі.

Для ефективної організації і проведення самостійної роботи та контролю за нею потрібна якісна та доступна науково обґрунтована інформаційно-методична база. На жаль, сьогодні система освіти України ще не має належної державної підтримки в забезпеченні сучасними навчальними та інформаційними засобами, зміцненні матеріально-технічної бази навчальних закладів, здійсненні наукового забезпечення інноваційних технологій, майже відсутні підручники і навчальні посібники, які б стимулювали активне самостійне творче мислення студента. У зв'язку з цим виникає необхідність більш глибокого аналізу поняття організації самостійної роботи та пошук шляхів її вдосконалення.

3. Літературний огляд

Проблема організації самостійної роботи студентів існувала завжди і постійно хвилює педагогів психологів, методистів, оскільки глибокі міцні знання й стійкі вміння можуть набуватися студентами тільки в результаті самостійної пізнавальної діяльності.

Сутність поняття «самостійна робота», цілі, завдання, дидактичні принципи, функції самостійної роботи, форми і методи її організації в процесі навчання глибоко проаналізовано у дослідженнях Га-

рунова М. Г. [2], Королькова Б. Є., Нільсона О. А., Орловського В. Г., Цукаря А. Я., Чіканцевої Н. І. та ін. Наукові засади організації самостійної роботи висвітлено у працях Алексюка А. М., Аристова Л. П., Буряка В. К., Данилова М. А., Козакова В. А., Підкасистого П. І., Сидорчук Н. Г., Солдатенка М. М. [3], Шамової Т. І. та ін.

Значний внесок у розвиток теорії самостійності і творчої активності учнів у процесі навчання внесли видатні педагоги Бабанський Ю. К., Данилов М. А., Єсіпов Б. П. [4], Лернер І. Я., Махмутов М. І., Огородніков І. Т., Скаткін М. Н. та ін; психологи Боговльєнський Д. М., Виготський Л. С., Гальперін П. Я., Давидов В. В., Занков Л. В., Матюшкін О. М., Мєнчинська Н. О., Леонтьєв А. М., Рубінштейн С. Л., Ельконін Д. Б., Есаулов А. Ф. та ін. Ці дослідження показали, що одним з ефективних засобів розвитку самостійності і творчої активності учнів є самостійна робота.

Не дивлячись на те, що поняття «самостійна робота» є предметом багатьох досліджень науковців, не існує єдиної думки щодо класифікації видів, типів самостійної роботи, а також єдиного підходу щодо визначення вимог до організації самостійної роботи.

4. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов організації самостійної роботи студентів

Мета статті – визначити особливості та запропонувати низку вимог до організації самостійної роботи, особливо майбутніх педагогів професійної школи, що сприяє підвищенню результативності навчання, розвиває довільну увагу студентів, формує в них здатність міркувати, запобігає формалізму у засвоєнні знань, розвиває активність та самостійність як риси характеру.

Сьогодні усталена практика навчання та професійна підготовка орієнтовані переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій, що не зовсім відповідає вимогам соціального замовлення. Професійне становлення майбутніх фахівців має бути націлене насамперед на розвиток умінь самостійної роботи.

Для ефективної організації і проведення самостійної роботи та контролю за нею потрібна якісна та доступна науково обґрунтована інформаційно-методична база. На жаль, сьогодні система освіти України, ще не має належної державної підтримки в забезпеченні сучасними навчальними та інформаційними засобами, зміцненні матеріально-технічної бази навчальних закладів, здійсненні наукового забезпечення інноваційних технологій. Також майже відсутні підручники і навчальні посібники, які б стимулювали активне самостійне творче мислення студента. У зв'язку з цим виникає необхідність більш глибокого аналізу поняття організації самостійної роботи та пошук шляхів її вдосконалення.

Адже саме самостійна діяльність активізує розвиток особистості як професіонала, висококваліфікованого фахівця, виступає гарантом формування потреби постійного пошуку, накопичення знань, розуміння їх сенсу та значення, самостійного використан-

ня, що необхідно для постійного професійного зростання особистості з урахуванням вимог сучасності.

На сьогодні немає однозначного визначення поняття «самостійна робота». Ця проблема розв'язується по-різному у педагогічній науці.

У сучасній вітчизняній дидактиці самостійна робота студентів розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, який здійснюється без безпосереднього втручання викладача, але під його керівництвом, а з іншого – як засіб залучення студентів до самостійного оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності й розвитку інтелектуальних потенційних можливостей кожної особистості, але цього можна досягти лише тоді, коли вона організовується і реалізується у навчально-виховному процесі як цілісна система, що пронизує всі етапи навчання студентів.

Гончаренко С. У., розв'язуючи питання самостійної роботи учнів, визначає, що самостійна навчальна робота учнів – різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданнями вчителя, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі. Реалізація цих настанов вимагає від учнів активної розумової діяльності, самостійного виконання різних пізнавальних завдань, застосування раніше засвоєних знань. Автор вважає, що ефективність самостійної роботи значною мірою залежить від якості керівництва нею з боку вчителя, котрий, опрацюючи систему завдань і чітко визначаючи мету кожного, навчає учнів раціональним прийомам розумової праці, інструктує учнів перед виконанням завдання, спостерігає за ходом класної самостійної роботи, а також своєчасно надає допомогу учням у подоланні труднощів і виправленні помилок, підводить підсумки, аналізує і оцінює результати кожної роботи [5].

Самостійна робота – це найважливіший компонент педагогічного процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється без участі викладача та під його безпосереднім керівництвом [6].

Виходячи із зазначеного, ми можемо констатувати, що самостійна робота студентів – це спланована, організаційно і методично спрямована пізнавальна діяльність, що здійснюється без прямої допомоги викладача для досягнення конкретного результату.

За формами організації самостійну роботу можна розділити на фронтальну, групову й індивідуальну, а за місцем у навчальному процесі – на аудиторну й позааудиторну [7].

Професійна підготовка має бути спрямована на формування здатності до самостійної творчої діяльності. Ця робота повинна носити систематичний, а не епізодичний характер. Процес навчання має організовуватися так, щоб самостійна діяльність студента реалізувалася на всіх етапах: під час аудиторних занять (потоківих та групових), у позааудиторний час, коли студент веде науково-дослідницьку роботу, виконує домашні завдання, працює над контрольними та курсовими роботами, працює з підручником і т. п. Вона має носити творчий характер.

Тому в організації самостійної роботи студентів слід враховувати зміст навчальної дисципліни, рівень їх освіти та ступінь підготовленості, необхідність упорядкування навантаження студентів при самостійній роботі, використання сучасних педагогічних технологій навчання. Необхідно створити у студентів високу мотивацію до самостійної роботи, організувати відповідну діяльність.

Все це вимагає теоретичного обґрунтування педагогічних умов організації самостійної роботи студентів; розробки методичних рекомендацій з організації самостійної роботи.

Поняття «організація» (англ. organization) походить від давньогрецького слова «органон», яке позначає знаряддя або інструмент. Нині поняття «організація» широко вживається в багатьох науках (філософії, математиці, економіці, соціології, педагогіці та ін.) і в практичній діяльності. Це поняття багатозначне. Одне з його значень: сукупність процесів або дій, що забезпечують досягнення цілей системи.

Дослідження поняття «організація», здійснене в педагогічному контексті у світлі сучасних наукових підходів, дозволило під організацією самостійної роботи студентів розуміти впорядкування та взаємодію її структурних компонентів за певними критеріями, правилами, принципами з метою найкращої реалізації мети професійної освіти [8].

Організація СРС, на думку багатьох дослідників, значною мірою впливає на якість підготовки майбутніх спеціалістів, формування їх особистості, а отже, є однією з умов успішного навчання. Головне в стратегічній лінії організації самостійної роботи студентів полягає не в оптимізації її окремих видів, а в створенні умов високої активності, самостійності та відповідальності студентів в аудиторії і поза нею в ході всіх видів навчальної діяльності.

Важлива роль у організації самостійної роботи належить викладачу, який планує й спрямовує, координує й контролює самостійну діяльність студентів, створює умови для їх навчальної діяльності, активізує цю діяльність, удосконалює інформаційно-методичне забезпечення самостійної роботи. Як підкреслює Алексюк А. М., студенти значно вище оцінюють не стільки саму майстерність викладача, скільки його слушні поради щодо організації самостійної роботи [9].

Організація самостійної роботи проходить у два етапи а) початкова організація, що передбачає безпосередню участь викладача у діяльності студентів з виявленням причин появи помилок; б) самоорганізація, що не вимагає безпосередньої участі викладача у процесі самостійного формування знань студентів.

Ефективне формування досвіду самостійної роботи студентів у контексті професійної підготовки можливе лише за певних умов. Тому буде доцільним сформулювати низку вимог щодо організації самостійної роботи:

– чітке визначення обсягу і структури змісту навчального матеріалу, що виноситься на самостійне опрацювання;

– забезпечення оптимального поєднання аудиторної та позааудиторної роботи;

– конкретизація вимог до знань, умінь і навичок, які потрібно сформувати в студентів в процесі реалізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності;

– врахування специфіки вивчення навчальних дисциплін;

– здійснення індивідуального підходу при розробці системи завдань різних рівнів складності згідно з наперед визначеними рівнями засвоєння знань;

– спрямованість завдань для самостійної роботи не стільки на засвоєння окремих фактів, скільки на розв'язання проблем, що стануть у нагоді в майбутній професійній діяльності;

– застосування новітніх технологій організації самостійної пізнавальної, наукової та виробничої діяльності студентів;

– стимулювання самостійної роботи;

– актуалізація мотивів навчальної діяльності студентів та трансформація характеру цих мотивів від пізнавального й наукового до професійного. Створенню високої мотивації буде відповідати цілеспрямоване акцентування викладачем особливого значення самостійної роботи серед усіх інших форм навчання;

– забезпечення якісною та доступною науково обґрунтованою інформаційно-методичною базою, що включає програму діяльності, варіативні завдання, нестандартні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожної особистості;

– правильний вибір форм та методів контролю за її виконанням;

– грамотне управління самостійною роботою студентів і надання їм своєчасної допомоги для усунення недоліків.

Лише праця, яка привчає студентів до постійної і активної розумової діяльності під контролем викладача як в аудиторії, так і поза нею, принесе плідні результати і допоможе сформувати у майбутніх фахівців відчуття і бажання необхідності навчатися впродовж всього життя і вдосконалювати особистісні якості, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

5. Апробація результатів дослідження

Основні ідеї, висновки, пропозиції були використані у доповідях й виступах автора на міжнародних науково-практичних конференціях та інших науково-практичних конференціях, нарадах, семінарах.

Зміст теоретичної та практичної частини рекомендацій може бути використаним при укладанні «Методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи студентів з навчальних предметів».

6. Висновки

Самостійна робота студентів потребує чіткої організації, планування, системи й певного керування, що сприяє підвищенню якості навчального процесу. Успіх цієї роботи багато в чому залежить від бажання, прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів. Велике значення під час самостійної роботи студента мають його спрямованість, психологічна готовність,

а також певний рівень бази знань, на який будуть нашаровуватися нові знання.

Особливо актуальними є питання, пов'язані з професійним спрямуванням самостійної роботи, адже самостійна робота є важливим резервом підвищення ефективності підготовки спеціалістів.

Отже, можна зробити висновок, що науково організована самостійна робота обумовлює активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів; навчає самостійно працювати з науково-технічною та методичною літературою, здобувати необхідні знання, набувати практичні вміння й навички для формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Література

1. Стадник, Г. В. Стратегія посилення самостійної роботи студентів у контексті приєднання України до Болонського процесу [Текст]: матер. Всеукр. наук.-метод. конф. / Г. В. Стадник та ін. – Х.: ХНАМГ, 2004. – 243 с.
2. Гарунов, М. Г. Самостоятельная работа студентов [Текст] / М. Г. Гарунов, П. И. Пидкасистый. – М.: Знание, 1978. – 27 с.
3. Солдатенко, М. М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу [Текст] / М. М. Солдатенко // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 3–5.
4. Есипов, Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках [Текст] / Б. П. Есипов. – М.: Учпедгиз, 1961. – 239 с.
5. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. [Текст] / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Журавська, Л. М. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у ВНЗ [Текст] / Л. М. Журавська // Освіта та управління. – 1999. – Т. 3, № 2.2.
7. Мороз, О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація [Текст]: навч. пос. / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко. – К., 1997. – 168 с.
8. Гулецька, Я. Г. Організація самостійної роботи магістрів з використанням інформаційних технологій при вивченні іноземної мови [Текст] / Я. Г. Гулецька // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – Вип. 3. – С. 75–80.

9. Алексюк, А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія [Текст]: підручник / А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

References

1. Stadnyk, H. V. (2004). Stratehiya posylennya samostiynoyi roboty studentiv u konteksti pryednannya Ukrainy do Bolons'koho protsesu [The Strategy of Intensification of the Students' Self-educated Work in the Context of the Adding Ukraine to the Bolonskii Process]: the Materialy Vseukrayins'koyi naukovu-metodychnoyi konferentsiyi. KhNAMH, 243.
2. Garunov, M. G. (1978). Samostojatel'naja rabota studentov [The Self-educated Work of the Students]. Znanie, 27.
3. Soldatenko, M. M. (2005). Samostiina piznaval'na dial'nist' u konteksti Bolons'koho protsesu [The Self-educated Cognitive Activity in the Context of the Bolonskii Process]. Ridna shkola, 1, 3–5.
4. Esipov, B. P. (1961). Samostojatel'naja rabota uchashihhsja na urokah [The Self-educated Work of the Students on the Lessons]. Uchpedgiz, 239.
5. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk. [The Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Lybid', 376.
6. Zhuravs'ka, L. M. (1999). Kontseptual'ni umovy upravlinnya samostiynoyu robotoyu studentiv u VNZ [The Conceptual Circumstances of the Control of the Students' Self-educated Work in the Higher Education Institutions]. Osvita ta upravlinnya. – and Its Applications, 3 (2.2).
7. Moroz, O.H. (1997). Pidhotovka maybutn'oho vchytelya: zmist ta orhanizatsiya [The Training of the Future Teacher: Content and Organization]. Kiev, 168.
8. Hulets'ka, Ya. H. (2009). Orhanizatsiya samostiynoyi roboty mahistriv z vykorystanniam informatsiynykh tekhnolohiy pry vyvchenni inozemnoyi movy [The Organization of the Masters' Self-educated Work Using Informational Technologies in the Learning of the Foreign Language. Philosophy. Psychology. Pedagogics]. Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika, 3, 75–80.
9. Aleksyuk, A. M. (1998). Pedahohika vyshchoyi osvity Ukrainy. Istoriya. Teoriya [The Padagogics of the High Education of Ukraine. The History. Theory]. Lybid', 560.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Щербак О. І.
Дата надходження рукопису 22.04.2015*

Броннікова Валентина Борисівна, аспірант, Відділ андрагогіки, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, вул. Берлінського, 9, м. Київ, Україна, 04060, викладач, Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка, вул. В. Чорновола, 24, м. Київ, Україна, 01135
E-mail: valyushka_kiev@ukr.net